

Biến đổi tín ngưỡng Arak trong cộng đồng người Khmer Nam Bộ - Nguyên nhân và xu hướng

Ngô Thanh An *

Use your smartphone to scan this QR code and download this article

TÓM TẮT

Tín ngưỡng Arak của người Khmer Nam Bộ là một thành tố quan trọng trong đời sống văn hóa và tâm linh của cộng đồng. Tập tục thờ cúng Arak phản ánh sự ảnh hưởng của chế độ mẫu hệ (matriarchy) trong xã hội người Khmer, vốn được thể hiện qua các hoạt động thực hành đều do một người phụ nữ đại diện cho một dòng họ đảm trách. Arak duy trì chức năng đáp ứng nhu cầu phát triển đời sống tinh thần của người Khmer thông qua việc nhập xác, tiên đoán, cầu an và chữa bệnh. Tuy nhiên, trong bối cảnh xã hội Việt Nam đương đại, tín ngưỡng Arak chịu nhiều biến đổi mạnh mẽ do tác động của quá trình đô thị hóa, khoa học kỹ thuật, chính sách quản lý tôn giáo và sự ảnh hưởng của Phật giáo Nam Tông. Bài viết này phân tích nguyên nhân dẫn đến sự biến đổi của tín ngưỡng Arak và những xu hướng thích nghi của hình thái tín ngưỡng dân gian trong bối cảnh xã hội hiện đại. Kết quả nghiên cứu cho thấy mặc dù một số phương thức thực hành truyền thống đang bị mai một theo thời gian nhưng tín ngưỡng Arak vẫn tiếp tục tồn tại thông qua những hình thức tái cấu trúc, như hội nhập với Phật giáo Nam tông, tìm kiếm sự hỗ trợ từ phía tôn giáo này hoặc cá nhân hóa trong phạm vi gia đình, thương mại hóa thông báo các hoạt động bói toán từ những người thờ cúng Arak. Sự chuyển đổi này phản ánh tính linh hoạt của những người thực hành tín ngưỡng Arak cũng như khả năng thích ứng của văn hóa Khmer trong quá trình hiện đại hóa.

Từ khoá: tín ngưỡng Arak, người Khmer Nam Bộ, biến đổi tín ngưỡng

ĐẶT VẤN ĐỀ

Tín ngưỡng Arak của người Khmer Nam Bộ là một thành tố quan trọng trong hệ thống tín ngưỡng dân gian, gắn liền với đời sống tinh thần và sinh hoạt cộng đồng.¹⁻³ Arak không chỉ phản ánh thể giới quan và nhân sinh quan của người Khmer mà còn thể hiện mối quan hệ giữa con người với các lực lượng siêu nhiên^[1, tr.3]. Tuy nhiên, trong bối cảnh xã hội biến đổi mạnh mẽ dưới tác động của toàn cầu hóa, đô thị hóa, sự phát triển kinh tế - xã hội và giao lưu văn hóa, tín ngưỡng Arak đang có những biến đổi đáng kể để thích ứng với bối cảnh xã hội mà nó hiện diện.

Những thay đổi này có thể được quan sát qua nhiều khía cạnh, từ hình thức thực hành nghi lễ, vai trò của các pháp sư (người Khmer gọi là Achar), đến nhận thức của cộng đồng về Arak trong đời sống văn hóa của xã hội đương đại. Từ góc độ nghiên cứu có thể nhận định rằng quá trình phát triển của Phật giáo Nam Tông, tác động từ các chính sách tôn giáo của nhà nước, và sự thay đổi trong cấu trúc kinh tế - xã hội đã tác động sâu sắc đến tín ngưỡng Arak.

Vậy, đâu là những nguyên nhân chính dẫn đến sự biến đổi của tín ngưỡng Arak? Những thay đổi này đang diễn ra theo xu hướng nào? Liệu tín ngưỡng Arak có

khả năng thích ứng và tiếp tục tồn tại trong xã hội đương đại hay không? Việc trả lời các câu hỏi nghiên cứu này không chỉ giúp làm rõ thực trạng biến đổi tín ngưỡng Arak mà còn góp phần hiểu sâu hơn về quá trình thích ứng của các tín ngưỡng dân gian trong bối cảnh xã hội đương đại.

Bài viết này nhằm phân tích nguyên nhân và xu hướng biến đổi của tín ngưỡng Arak, từ đó đưa ra những nhận định về tương lai của tín ngưỡng này trong đời sống văn hóa - xã hội của người Khmer Nam Bộ.

CƠ SỞ LÝ THUYẾT

Nội dung của bài viết này hướng đến việc làm rõ nguyên nhân và xu hướng biến đổi của tín ngưỡng Arak. Trên cơ sở đó, chúng tôi sử dụng một số lý thuyết nghiên cứu như sau:

Lý thuyết chuyển đổi tôn giáo (Religious Transformation Theory)

Lý thuyết này được vận dụng để giải thích cách thức tín ngưỡng Arak thay đổi dưới tác động của hiện đại hóa, Phật giáo Nam Tông và chính sách tôn giáo của nhà nước. Cụ thể, lý thuyết này được ứng dụng để phân tích:

Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, ĐHQG-HCM, Việt Nam

Liên hệ

Ngô Thanh An, Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, ĐHQG-HCM, Việt Nam

Email: thanhan@hcmussh.edu.vn

Lịch sử

- Ngày nhận: 05-03-2025
- Ngày sửa đổi: 14-08-2025
- Ngày chấp nhận: 26-12-2025
- Ngày đăng: x

DOI: x

Bản quyền

© ĐHQG Tp.HCM. Đây là bài báo công bố mở được phát hành theo các điều khoản của the Creative Commons Attribution 4.0 International license.

Trích dẫn bài báo này: N T A. **Biến đổi tín ngưỡng Arak trong cộng đồng người Khmer Nam Bộ - nguyên nhân và xu hướng.** *Sci. Tech. Dev. J. - Soc. Sci. Hum.* 2025; x(x):x-x.

- Sự thay đổi trong thực hành tín ngưỡng Arak (từ nghi lễ cộng đồng sang cá nhân).
- Quá trình “Phật giáo hóa” tín ngưỡng Arak, trong đó các nghi lễ truyền thống bị thay thế hoặc tích hợp vào nghi thức Phật giáo.
- Vai trò của các yếu tố ngoại sinh như chính sách quản lý tôn giáo của nhà nước và thành tựu khoa học hiện đại hiện diện trong cuộc sống đã làm thay đổi nhận thức của người Khmer về Arak.

Lý thuyết sinh thái văn hóa (Cultural Ecology Theory)

Lý thuyết này nhấn mạnh mối quan hệ giữa con người với môi trường tự nhiên thông qua các hành vi văn hóa. Việc áp dụng lý thuyết này sẽ giúp giải thích vai trò của Arak như một hình thức kiểm soát xã hội đối với việc khai thác tài nguyên thiên nhiên. Theo lý thuyết này, tín ngưỡng Arak không chỉ là một hệ thống tâm linh mà còn là một công cụ giúp điều chỉnh hành vi khai thác rừng, đất đai và nguồn nước của người Khmer.

Sự thay đổi trong tín ngưỡng Arak có thể được xem như một phản ứng trước các biến đổi về môi trường sinh thái cũng như quá trình đô thị hóa và sự suy giảm của nền kinh tế nông nghiệp truyền thống.

Lý thuyết xã hội học tôn giáo (Sociology of Religion)

Lý thuyết này giúp phân tích sự suy giảm vai trò của Achar (pháp sư) và Rup Arak (bà đồng), cũng như sự cá nhân hóa tín ngưỡng Arak. Tôn giáo và tín ngưỡng không phải là những thực thể tĩnh, mà luôn thay đổi theo cơ cấu xã hội. Khi các gia đình người Khmer di cư đến các vùng đô thị, cấu trúc tín ngưỡng truyền thống bị thay đổi do sự mất đi của các thiết chế hỗ trợ như người hướng dẫn nghi lễ và người lãnh đạo cộng đồng làng xã.

Bên cạnh đó, lý thuyết này cũng lý giải cách thức tín ngưỡng Arak được chuyển đổi thành sản phẩm du lịch văn hóa trong bối cảnh hiện đại.

PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Bài viết tập trung phân tích quá trình biến đổi của tín ngưỡng Arak trong bối cảnh xã hội hiện đại. Chúng tôi sử dụng phương pháp nghiên cứu định tính (Qualitative Research Method) để thực hiện mục tiêu nghiên cứu tại các địa phương ở miền Đông và miền Tây Nam Bộ, nơi có một bộ phận người Khmer sinh sống. Các thao tác nghiên cứu được triển khai bao gồm:

Phỏng vấn sâu (in-depth interview): Tác giả đã tiến hành phỏng vấn các Achar, Rup Arak (người thờ cúng

và nhập xác), chư tăng trong các ngôi chùa Khmer, người Khmer ở địa phương, đặc biệt là thanh thiếu niên Khmer, những người có xu hướng tiếp nhận các giá trị văn hóa từ bên ngoài cộng đồng Khmer. Nội dung phỏng vấn tập trung vào diễn biến và nguyên nhân của sự biến đổi trong thực hành tín ngưỡng Arak của người Khmer hiện nay.

Tác giả cũng tiến hành phỏng vấn các nhà nghiên cứu văn hóa, đại diện chính quyền địa phương để hiểu rõ tác động của chính sách quản lý tôn giáo đối với tín ngưỡng Arak.

Quan sát tham dự (participant observation): Chúng tôi sử dụng hai hình thái quan sát-tham dự là Quan sát-tham dự công khai (Overt participant observation) và Quan sát-tham dự ẩn danh (Covert participant observation) để tham gia trực tiếp vào các nghi lễ cúng Arak. Mục đích là ghi nhận sự biến đổi trong hình thức và nội dung thực hành tín ngưỡng; uan sát sự kết hợp giữa tín ngưỡng Arak và Phật giáo Nam tông diễn ra như thế nào thông qua các nghi lễ tại chùa Khmer có Rup Arak tham gia.

Phân tích tổng hợp (analysis and synthesis method): Chúng tôi nghiên cứu các tài liệu lịch sử, sách, báo và tư liệu dân gian về tín ngưỡng Arak để so sánh sự khác biệt giữa quá khứ và hiện tại; phân tích nội dung trên các nền tảng truyền thông xã hội về những vấn đề mà cộng đồng Khmer hiện đại nói về tín ngưỡng Arak.

KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

Tổng quan về tín ngưỡng Arak trong xã hội truyền thống của người Khmer Nam Bộ

Arak (អារក្ស/អ្នករក្ស) là một loại hình tín ngưỡng bản địa về những siêu linh bảo vệ con người, có ảnh hưởng sâu sắc đến đời sống tinh thần của người Khmer Nam Bộ.³ Ở miền Đông Nam Bộ, đặc biệt là tại huyện Lộc Ninh, huyện Chơn Thành, tỉnh Bình Phước và huyện Tân Châu, Tân Biên, Châu Thành, tỉnh Tây Ninh, người Khmer rất tôn sùng tín ngưỡng Arak. Ở bên kia biên giới thuộc nước bạn Campuchia là các huyện thuộc vùng Đông Bắc, tín ngưỡng Arak cũng đóng vai trò quan trọng trong đời sống tinh thần của người Khmer và một số tộc người cùng ngữ hệ như người Brao và người Kuy [¹, tr.3]. Người Khmer ở Việt Nam và Campuchia đều tin vào quyền năng của Arak như một loại siêu linh nữ bảo vệ và trừng phạt con người. Họ biểu trưng cho sức mạnh vô hình luôn duy trì mối quan hệ cân bằng giữa con người và môi trường sinh thái, giữa khai thác và bảo tồn nguồn tài nguyên thiên nhiên của rừng, đất đai và nguồn nước.⁴ Theo nhận định của chúng tôi, Arak là một loại siêu linh bảo vệ cho gia đình và dòng họ, Arak sống trong nhà hoặc trên cây.^{3,5} Khi có người bị bệnh, dân sóc tìm đến

một người phụ nữ (Rup Arak/bà đồng) được tin là có khả năng gọi Arak nhập xác. Người đó cũng có nhiệm vụ thờ cúng Arak cho dòng họ của mình và cả cộng đồng. Khi nghi lễ nhập xác diễn ra, Arak sẽ nói cho người bệnh biết nguồn gốc của căn bệnh. Người bệnh sẽ được Rup Arak đổ rượu lên thân thể để trừ ma. Các nghi lễ cúng Arak được tổ chức trong khoảng thời gian từ tháng Giêng cho đến tháng Ba hàng năm. Người Khmer tin rằng các loại hình bệnh tật của con người khi sinh sống trong vùng rừng núi đều do Arak làm ra. Dựa vào tài liệu nghiên cứu của Caroline McCausland và thống kê của chúng tôi cho thấy người Khmer ở Lộc Ninh và vùng Đông Bắc Campuchia tin rằng có chín loại Arak cai quản rừng và vùng sinh thái của họ, bao gồm:

Arak núi (Arak Phnom/Chantoo): Arak này cư ngụ trên núi, là vị thần chủ cai quản tất cả các Arak. Khi dân sóc làm Arak núi tức giận, thần sẽ gây ra hiện tượng nhức đầu, tức ngực, chóng mặt, sốt cao, con bệnh khốc lóc, sợ nước và cuối cùng dẫn đến tử vong cho cá nhân người phạm tội hay đôi khi là cả làng. Nếu một người nằm mơ thấy một người lính cầm súng hoặc một người nước ngoài thì được xem là dấu hiệu cho thấy Arak núi đang tức giận.

Arak rừng (Arak Bree): Loại Arak này chuyên sống trong rừng, cai quản rừng và tu luyện ma thuật. Người Khmer trước khi phát rừng trồng trọt phải làm lễ xin phép Arak rừng mới có thể canh tác ở những vùng đất mới. Sau lễ cúng Arak rừng, người muốn xin đất phải ngủ lại một đêm tại địa điểm muốn làm rẫy nhằm tìm kiếm một giấc mơ như một cách hiệp thông với Arak rừng. Trong giấc mơ, Arak rừng sẽ báo mộng cho người xin đất là anh ta và gia đình có được phép canh tác trên khu rừng này không. Việc cúng lễ cũng sẽ được tổ chức trước khi con người đi vào rừng với niềm tin Arak sẽ dẫn dắt con người đến một vùng đất tốt nhất. Trước đây khi đời sống kinh tế của người Khmer ở Lộc Ninh theo phương thức phát rừng làm rẫy thì tin ngưỡng về Arak rừng rất quan trọng đối với họ.

Arak cây (Arak Long và Arak Ghree): Có hai loại Arak cây - Arak Long sống trên cây lớn và Arak Ghree sống trên cây có dây leo (dam ghree). Arak Long được cho là có quyền năng cao hơn Arak Ghree. Khi bị con người mạo phạm, Arak Ghree sẽ giáng tội làm cho người đó tâm thần điên loạn, nhưng hiện tượng này chỉ diễn ra trong một thời gian ngắn vì Arak Ghree vốn dễ tính và có lòng thương người. Còn Arak Long có thể giáng họa bằng cách gây sốt, chóng mặt, nhức đầu, làm người phạm tội hoảng loạn thần hồn và các triệu chứng đau nhức cũng sẽ xuất hiện trên các bộ phận của cơ thể. Những hiện tượng này có thể gây tử vong đối với những người bị Arak Long trừng phạt.

Khi các Arak này không vui, họ cũng sẽ khiến cho người đi rừng lạc lối, không tìm được đường ra khỏi rừng. Vì vậy, trước khi đốt cây lớn hay cây nhỏ trong rừng, người ta phải làm lễ xin các Arak - nếu không làm lễ, con người sẽ gánh chịu cơn thịnh nộ của hai vị Arak này.

Arak đá (Arak Gow): Arak này cư ngụ trong những hòn đá thiêng nằm rải rác trên các cánh đồng hay trên những con đường mòn và lối đi của dân sóc. Nếu dân sóc giẫm lên đá hay trong quá trình đốt đồng làm rẫy vô tình làm nóng các hòn đá, Arak đá có thể quở phạt bằng chứng nhức đầu hoặc sẽ tước đi sinh mệnh của người phạm lỗi. Lễ vật dâng cúng cho Arak đá bao gồm một con lợn, hoặc một con gà luộc và một vỏ rượu và hoa quả ngọt. Người ta dùng máu của con vật dùng hiến tế bôi lên những hòn đá thiêng được cho là có Arak đá ngụ trong đó. Đây là nghi lễ được tin sẽ làm dịu cơn giận của Arak Gow khi có người giẫm lên những hòn đá thiêng này.

Arak nước (Arak Yang Tak): Đây được cho là thần linh có quyền năng rất lớn đối với con người. Người Khmer tin rằng Arak nước không có hình dáng cụ thể nhưng tồn tại trong mọi nguồn nước mà dân sóc sở hữu, bao gồm cả sông, suối, ao hồ và cả những giếng nước khoan hiện đại của dân sóc. Khi Arak nước tức giận, ma thuật của thần sẽ ảnh hưởng trực tiếp vào trong nguồn nước. Nguồn nước sẽ bị nhiễm độc và trở nên hôi hám. Vì vậy, nước đó không thể mang dâng cúng trong các nghi lễ của dân sóc được, rồi Arak nước cũng sẽ giáng tội xuống những người đến gần nguồn nước. Thần sẽ bắt giữ linh hồn của những người phạm lỗi. Nếu không cúng tế kịp thời làm thần nguôi cơn giận, linh hồn của người đó sẽ bị Arak nước bán cho một Arak khác thì con người đó sẽ chết. Arak nước được cho là thần linh chuyên mua bán linh hồn con người.

Arak sóc (Arak Srok): thường cư trú trong những hòn đá thiêng đặt ở cổng làng. Arak này được cho là thần linh bảo vệ, che chở cho dân sóc. Khi tức giận, Arak sóc sẽ gây ra bệnh tật cho dân sóc và gia súc, làm cho của cải mất mát vì trộm cắp và mùa màng thất thu. Trong điều kiện thời tiết khắc nghiệt, Arak sóc được tin là tác nhân gây ra các loại bệnh như tiêu chảy, dịch tả, sốt rét rừng và nóng sốt. Khi có tai ương, con người phải làm lễ cầu cúng ở đầu làng để xoa dịu cơn giận của Arak sóc.

Arak nhà (Arak Prapanam/Arak Nyam): Đây là Arak có nguồn gốc từ linh hồn tổ tiên của gia đình hay dòng họ. Theo chế độ mẫu hệ của người Khmer và các tộc người cùng ngữ hệ thì tổ tiên của gia đình hay dòng họ luôn là linh hồn của một nữ nhân. Người Khmer tin là Arak nhà nhận biết con cháu nên bà sẽ luôn đi theo con cháu để trợ giúp họ vượt qua những khó khăn

trong cuộc sống. Mỗi gia đình Khmer ở đâu được tin là có một Arak tổ tiên đi theo. Arak nhà cư trú tại vị trí bàn thờ treo cao trên vách nhà bên dưới được đánh dấu bằng những hòn đá thiêng. Lễ vật dâng cúng cho Arak tổ tiên thường là thức ăn được đặt trên một mảnh vỏ cây hay tàu lá chuối còn tươi. Đây là nghi thức gợi nhớ về thời kỳ nguyên thủy xa xưa, khi tổ tiên chưa có đồ gia dụng để ăn uống như con người hiện đại. Sau phần cúng lễ, các thành viên trong gia đình sẽ ăn phần thực phẩm đó như một loại hình lộc thiêng đã được tổ tiên chứng nhận. Việc dâng lễ cho Arak tổ tiên sẽ được tổ chức khi trong nhà bà đồng (Rup Arak) khi có người trong sóc đau ốm, đặc biệt là dịp lễ báo hiếu ông ta tổ tiên (Sen Dolta), lễ mừng năm mới (Chol Chnăm Thmây) của người Khmer. Đối với các triệu chứng về bệnh tật và khủng hoảng tinh thần, người Khmer tin là do các loại Arak khác làm ra nhưng Arak tổ tiên cũng có thể giúp con cháu hóa giải các loại bệnh tật này nếu con cháu biết tưởng nhớ và cầu cúng thường xuyên. [¹, tr.3]^a

Trong số chín Arak của người Khmer và các tộc người có cùng tín ngưỡng, chỉ có Arak nhà được xem là phúc thần. Arak nhà không chỉ ban phúc cho con cháu mà còn hóa giải những loại ma thuật của các Arak khác. Vì Arak nhà gốc là con người nên được cho là linh hồn tổ mẫu và mang tính nhân bản về lòng yêu thương. Các Arak khác xuất phát từ môi trường sinh thái nên có ban phúc đồng thời đi kèm theo những hành vi trừng phạt con người thể hiện qua bệnh tật và tử vong vì những căn bệnh từ môi trường sinh thái rừng thiêng nước độc mà khi xưa người Khmer thường gặp phải. Sự kết nối giữa bệnh tật và tín ngưỡng Arak là một phương pháp hữu hiệu để con người sống hài hòa với môi trường sinh thái và lựa chọn cách tồn tại bằng việc nương tựa vào tự nhiên.

Cùng với sự phát triển của xã hội, tín ngưỡng Arak có sự biến đổi nhất định về đặc điểm, quy mô cũng như hình thức thực hành tín ngưỡng.

Nguyên nhân biến đổi của tín ngưỡng Arak **Tác động của quá trình công nghiệp hóa - đô thị hóa và hiện đại hóa**

Quá trình đô thị hóa và hiện đại hóa đã khiến nhiều người Khmer di cư từ vùng nông thôn lên các khu đô thị để tìm kiếm việc làm, dẫn đến sự thay đổi sâu sắc trong cấu trúc xã hội và văn hóa của cộng đồng. Trong môi trường đô thị, nhịp sống công nghiệp bận rộn khiến người dân ít có thời gian thực hành các nghi lễ truyền thống. Trong đó, lễ cúng Arak gần như không

còn được chú ý [⁶, tr.44]. Vì những người Khmer di dân lao động thường có xu hướng sử dụng dịch vụ y tế mỗi khi họ bị bệnh. Đặc biệt là những người Khmer làm công nhân thường được công ty mua bảo hiểm y tế cho họ. Hơn nữa, những người trẻ sinh ra và lớn lên ở thành phố có xu hướng tiếp cận các giá trị hiện đại, xa rời các phong tục tập quán tín ngưỡng của tổ tiên.

Ví dụ, tại thành phố Cần Thơ, nhiều gia đình Khmer sinh sống trong các khu chung cư đã không còn duy trì bàn thờ Arak trong nhà như trước. Thay vì tổ chức lễ cúng Arak tại gia đình theo chu kỳ hàng năm, một số người chỉ tham gia các lễ lớn tại chùa hoặc không còn thực hiện nghi lễ này nữa. Điều này cho thấy sự thay đổi trong lối sống đã làm suy giảm vai trò của tín ngưỡng Arak trong đời sống người Khmer Nam Bộ.

Sự suy giảm của hệ thống pháp sư (Achar) và bà đồng (Rup Arak)

Trong tín ngưỡng Arak, Achar (pháp sư) và Rup Arak (người nhập xác/bà đồng) có vai trò quan trọng trong tổ chức và thực hành nghi lễ. Xếp theo thứ bậc trong hệ thống tầng lớp xã hội truyền thống của người Khmer Nam Bộ, Achar là tầng lớp đứng thứ hai, sau các nhà sư. Achar có vai trò là người đứng đầu cộng đồng, người tổ chức và hướng dẫn thực hành nghi lễ trong các lễ cúng quan trọng. Chính vì vậy Achar không những là người có uy tín mà còn phải am hiểu về văn hóa, lễ nghi thờ cúng. Rup Arak là người trung gian giữa thế giới con người và thế giới tâm linh. Nghiên cứu thực địa ở miền Đông Nam Bộ như tại huyện Lộc Ninh và huyện Chơn Thành cho thấy, thông thường khi một người Khmer gặp phải một loại bệnh nào đó, họ sẽ được dân sóc khuyên đến gặp Rup Arak. Bằng một hình thức nghi lễ thấp đèn, đốt hương và dâng lễ vật gọi là Sel Arak, Rup Arak sẽ mời một Arak nào đó nhập xác. Arak sẽ nói căn nguyên của bệnh tình, đồng thời cũng sẽ chỉ cách hóa giải cơn giận của ma quỷ hoặc một Arak khác mà trong cuộc sống người bệnh vô tình xúc phạm. Phương thức phổ biến là Rup Arak khuyên người bệnh đến một địa điểm cụ thể trong vùng, cúng thực phẩm và hiến sinh một con gà cho ma quỷ hay Arak cư ngụ ở đó để xin khoan dung.^b Căn bệnh được cho là hỗn vĩa của người bệnh đã bị Arak hay ma quỷ giam giữ trong thế giới siêu hình. Con gà là sinh vật thể mạng cho người bệnh để họ thả hỗn vĩa về lại với xác. Người Khmer tin rằng nếu không được Arak tốt báo tin kịp thời và hướng dẫn cách thể mạng, người bệnh sẽ chết do hỗn vĩa của họ bị giam giữ lâu ngày trong rừng thiêng. Đòi

^a Phòng vấn một người phụ nữ Khmer thờ Arak tại xã Lộc Khánh, huyện Lộc Ninh, tỉnh Bình Phước. Thực hiện tại chùa Sóc Lớn lúc 10 giờ sáng, ngày 10 tháng 03 năm 2024.

^b Phòng vấn già làng Lâm A cư ngụ tại xã Lộc Thịnh, huyện Lộc Ninh, tỉnh Bình Phước. Thực hiện tại ấp Chà Là lúc 9 giờ sáng, ngày 12 tháng 03 năm 2024.

khi cũng có hiện tượng khi nhập xác, Arak phổ biến một vài phương thức chữa bệnh bằng ma thuật mà không cần khuyến người bệnh cúng tế. Trong một vài tình huống, Arak đã thể hiện quyền lực của mình như một người phán xử giữa thế giới siêu hình và thế giới thực tại. Hành vi này thể hiện việc Arak can thiệp trực tiếp vào việc làm của các hồn ma hay một Arak khác, thể hiện qua các nghi lễ thần bí như dùng cây hương vẽ lên không khí, rảy nước thiêng, hớp nước bằng miệng rồi phun vào người bệnh, thổi hơi vào người bệnh, và đặc biệt nhất là niệm chú bằng ngôn ngữ thần bí để lấy lại hồn vía cho người bệnh.^c Một số Arak khi nhập xác đã thực hiện hành vi chữa bệnh bằng cách dùng bàn tay xoa vào chỗ đau hay dùng trứng gà luộc thoa trên chỗ sưng tấy của người bệnh gọi là hút ngải ma. Tất cả những hình thái ma thuật này đều được người Khmer tin là giúp người bệnh khỏi bệnh, ma quỷ không dám ám hại vì sợ quyền năng của Arak. Ngày nay, người Khmer ở miền Đông Nam Bộ vẫn tin vào các phương thức chữa bệnh của Arak, mặc dù họ biết rõ công hiệu của y học hiện đại nhưng trong cuộc sống ảnh hưởng của tín ngưỡng Arak vẫn còn sâu đậm trong phum sóc của người Khmer. Trường hợp nghiên cứu của chúng tôi ở xã Lộc Khánh, huyện Lộc Ninh, tỉnh Bình Phước và xã Tân Đông, huyện Tân Châu, tỉnh Tây Ninh cho thấy người Khmer vẫn tin vào hai loại bệnh mà dân sóc mắc phải.^d Bệnh thông thường thì chữa bệnh ở bệnh viện, bệnh tâm linh thì nhờ Arak chữa trị.

Ngày nay, trong bối cảnh hiện đại, số lượng Achar và Rup Arak ngày càng giảm sút do nhiều nguyên nhân:

- Các thế hệ trẻ ít quan tâm đến việc kế thừa truyền thống, một phần vì họ được giáo dục trong môi trường hiện đại, chịu ảnh hưởng của khoa học và Phật giáo Nam Tông.

- Làm Achar dựa trên tinh thần phục vụ cộng đồng, không có nguồn thu nhập chính thức, vì vậy sẽ ảnh hưởng đến cuộc sống của gia đình. Trong khi yêu cầu học tập và rèn luyện để trở thành một Achar là rất cao. Thế hệ trẻ Khmer hiện nay có xu hướng cho rằng việc thờ cúng và thực hành Arak là mê tín, không phù hợp với xã hội hiện đại.

Ví dụ, tại tỉnh Trà Vinh, trước đây mỗi phum sóc đều có ít nhất một Achar chuyên trách nghi lễ, nhưng hiện nay số lượng Achar giảm đáng kể. Trong một số trường hợp, khi gia đình có nhu cầu cúng Arak, họ không thể tìm được Rup Arak và cũng như không có Achar phù hợp, dẫn đến việc các nghi lễ này bị gián

đoạn hoặc biến đổi theo hướng đơn giản hóa, mang tính hình thức.

Nhìn chung, tác động của đô thị hóa và hiện đại hóa không chỉ làm thay đổi môi trường sống mà còn ảnh hưởng sâu sắc đến việc duy trì và thực hành tín ngưỡng Arak trong cộng đồng người Khmer Nam Bộ.

Quá trình “Phật giáo hóa” tín ngưỡng dân gian

Phật giáo Nam Tông có vai trò quan trọng trong đời sống tâm linh của người Khmer Nam Bộ. Hệ thống chùa Khmer không chỉ là nơi tu học mà còn là trung tâm sinh hoạt văn hóa, xã hội của cộng đồng. Sự ảnh hưởng mạnh mẽ của Phật giáo đã dẫn đến quá trình “Phật giáo hóa” nhiều tín ngưỡng dân gian, trong đó có tín ngưỡng Arak.

Trong bối cảnh này, nhiều nghi thức liên quan đến Arak đã được điều chỉnh để phù hợp với quan niệm Phật giáo. Một số nghi lễ cúng Arak trước đây được tổ chức tại gia đình, do các bà đồng thực hiện, nay đã được thay thế bằng các nghi lễ tại chùa do các sư chủ trì. Thậm chí, một số người Khmer ngày càng xem trọng việc cầu an, làm phước, tụng kinh tại chùa hơn là cúng Arak tại nhà, vì họ tin rằng công đức tích lũy được từ những hoạt động này sẽ mang lại sự bảo hộ lớn hơn là tin vào lời phán truyền của Arak. Cụ thể ở Sóc Trăng và Trà Vinh, thay vì tổ chức lễ cúng Arak riêng, người dân thường kết hợp lễ này với các hoạt động Phật giáo, như lễ Dâng y (Kathina) hoặc lễ Cầu an đầu năm. Chùa Sóc Lớn (xã Lộc Khánh, huyện Lộc Ninh, tỉnh Bình Phước) tổ chức diễn xướng dân gian bằng hình thức tái hiện lễ cúng Arak trên sân khấu. Người Khmer ở phum Kedol (thành phố Tây Ninh) tổ chức cúng Arak bằng nghi thức tái hiện cảnh Arak nhập xác thông qua một người phụ nữ Khmer được cộng đồng lựa chọn. Trong những trường hợp như vậy, các yếu tố mang tính tín ngưỡng dân gian dần bị giản lược, nhường chỗ cho các nghi thức Phật giáo chính thống. Điều này thể hiện quá trình thích nghi và hòa nhập của tín ngưỡng Arak vào Phật giáo Nam Tông.

Thay đổi trong quan niệm về Arak

Trước đây, Arak được xem là những siêu linh có quyền năng mạnh mẽ, có thể tác động trực tiếp đến sức khỏe, may mắn hay vận hạn của người Khmer. Các gia đình Khmer thường tổ chức lễ cúng Arak để cầu mong sự bảo hộ, tránh tai ương và duy trì mối quan hệ hài hòa giữa con người và thế giới tâm linh.

Tuy nhiên, với sự lan tỏa của giáo lý Phật giáo Nam Tông, quan niệm về Arak trong cộng đồng Khmer đã dần thay đổi. Phật giáo nhấn mạnh vào nghiệp báo

^cPhỏng vấn bà Lâm C tại xã Lộc Khánh, huyện Lộc Ninh, tỉnh Bình Phước. Thực hiện tại chùa Sóc Lớn lúc 10 giờ 45 sáng, ngày 10 tháng 03 năm 2024.

^dTài liệu điền dã của tác giả tại xã Lộc Khánh, huyện Lộc Ninh, tỉnh Bình Phước từ 10-20 tháng 03 năm 2024 và phum Kedol, TP. Tây Ninh, tỉnh Tây Ninh từ 8-10 tháng 04 năm 2024.

(Karma) và nhân quả, cho rằng mọi sự việc xảy ra trong đời sống con người đều có nguyên nhân từ hành vi trong quá khứ, chứ không hoàn toàn do sự can thiệp của các linh hồn hay thần linh. Dưới ảnh hưởng của tư tưởng này, nhiều người Khmer bắt đầu xem Arak như một niềm tin mang tính truyền thống hơn là một thực thể có quyền năng thực sự đang chi phối đời sống của họ.

Tại các khu vực cư trú của người Khmer ở miền Tây Nam Bộ, sự thay đổi này thể hiện rõ qua sự suy giảm trong việc tổ chức các nghi lễ cúng Arak. Nếu trước đây, người Khmer sẵn sàng bỏ nhiều công sức và tiền bạc để làm lễ cúng lớn mỗi khi gặp bệnh tật hay xui rủi, thì ngày nay, họ có xu hướng tìm đến nhà sư để tụng kinh và làm phước thay vì tổ chức nghi lễ cúng Arak. Điều này không chỉ phản ánh sự thay đổi trong quan niệm tâm linh mà còn cho thấy sự suy yếu dần của tín ngưỡng Arak trong đời sống văn hóa của người Khmer Nam Bộ. Bên cạnh đó, một số người ở địa phương nghiện cờ bạc, số để đã lợi dụng hình thái nhập đồng trong tín ngưỡng Arak của người Khmer, giả danh làm Rup Arak đến các địa điểm thờ cúng tổ chức cúng tế, lên đồng, nhập xác. Pháp truyền các ý chỉ giả dối về “các con số thiêng” để phục vụ cho những người tin vào sự may rủi trong thuật cờ bạc, số để. Điều này làm cho tín ngưỡng Arak bị xuống cấp, người Khmer lương thiện không còn giữ thiện cảm với các hoạt động nhập xác.

Nhìn chung, sự ảnh hưởng của Phật giáo Nam Tông đã góp phần quan trọng vào quá trình biến đổi của tín ngưỡng Arak. Quá trình “Phật giáo hóa” các thực hành tín ngưỡng dân gian và sự thay đổi trong quan niệm về Arak cho thấy sự thích nghi của văn hóa Khmer trước những biến đổi xã hội và tôn giáo theo thời gian.

Ảnh hưởng của khoa học và y học hiện đại

Sự thay đổi trong cách tiếp cận chữa bệnh

Trong tín ngưỡng truyền thống của người Khmer Nam Bộ, bệnh tật không chỉ được xem là vấn đề thể chất mà còn có thể là hậu quả của việc phạm đến các linh hồn Arak. Vì vậy, khi mắc bệnh, nhiều người thường tìm đến các thầy cúng (Achar) hoặc bà đồng (Rup Arak) để thực hiện các nghi lễ cúng tế nhằm hóa giải vận hạn, xoa dịu các linh hồn Arak và cầu mong sức khỏe. Các nghi thức này có thể bao gồm lễ cúng tại gia đình, mời thầy cúng thực hiện nghi thức trừ tà, hoặc tổ chức lễ lớn tại cộng đồng để xin Arak tha thứ. Tuy nhiên, với sự phát triển mạnh mẽ của y học hiện đại, nhận thức của người Khmer về nguyên nhân bệnh tật đã có nhiều thay đổi. Khi hệ thống y tế ngày càng phát triển và dễ tiếp cận hơn, nhiều người

chuyển sang tìm kiếm sự giúp đỡ từ bác sĩ, bệnh viện và các cơ sở y tế thay vì nhờ cậy thầy cúng. Tại nhiều phum sóc Khmer, đặc biệt là ở những khu vực gần đô thị, số lượng gia đình tổ chức lễ cúng Arak để chữa bệnh đã giảm đi rõ rệt. Thay vào đó, họ lựa chọn khám bệnh, sử dụng thuốc theo chỉ định của bác sĩ và tin vào hiệu quả của y học hiện đại hơn là các phương thức chữa trị huyền bí.

Ví dụ, tại một số tỉnh như Sóc Trăng, Trà Vinh, trước đây, khi một người bị bệnh kéo dài không rõ nguyên nhân, gia đình họ có thể tổ chức lễ cúng Arak, đôi khi phải mổ gà, dâng rượu, khấn vái để xin thần linh tha tội. Tuy nhiên ngày nay, nhiều người có xu hướng đến bệnh viện kiểm tra sức khỏe trước khi nghĩ đến các nghi lễ tín ngưỡng. Điều này phản ánh một sự chuyển đổi quan trọng trong cách tiếp cận bệnh tật của người Khmer Nam Bộ, từ niềm tin tâm linh sang phương pháp điều trị khoa học.

Sự suy giảm của các thực hành tín ngưỡng mang tính huyền bí

Bên cạnh sự thay đổi trong cách chữa bệnh, các thực hành tín ngưỡng mang tính huyền bí trong tín ngưỡng Arak cũng đang suy giảm đáng kể. Trước đây, những nghi lễ như lên đồng, gọi hồn, cầu xin thần linh can thiệp trực tiếp vào đời sống con người khá phổ biến trong cộng đồng Khmer. Những buổi lễ này không chỉ có ý nghĩa tâm linh mà còn là cơ hội để cộng đồng tụ họp, chia sẻ niềm tin và gắn kết với nhau.

Tuy nhiên, ngày nay, khi khoa học và tư duy duy lý ngày càng phổ biến, các hình thức thờ cúng mang tính mê tín này dần bị xem là không còn phù hợp với xã hội hiện đại. Các thế hệ trẻ, được tiếp xúc với giáo dục khoa học từ nhỏ, có xu hướng hoài nghi hoặc không còn tin vào những hiện tượng huyền bí liên quan đến Arak. Họ cho rằng những vấn đề trong cuộc sống có thể được giải quyết bằng kiến thức và sự nỗ lực cá nhân, thay vì phụ thuộc vào các nghi thức tâm linh.

Ví dụ, nếu trước đây một người bị ám ảnh bởi giấc mơ xấu hay gặp những sự kiện bất thường trong cuộc sống, họ có thể nhờ thầy cúng làm lễ xua đuổi tà khí. Nhưng ngày nay, nhiều người có xu hướng tìm hiểu nguyên nhân tâm lý hoặc khoa học để giải thích hiện tượng này, thay vì thực hiện các nghi thức tín ngưỡng. Điều này cho thấy sự suy giảm rõ rệt của các thực hành tín ngưỡng mang tính huyền bí trong đời sống người Khmer Nam Bộ.

Tác động của chính sách và truyền thông

Chính sách tôn giáo và văn hóa

Chính sách quản lý tôn giáo và tín ngưỡng của nhà nước cũng có tác động đáng kể đến sự biến đổi của

tín ngưỡng Arak. Nhằm đảm bảo trật tự xã hội và tránh các hiện tượng mê tín dị đoan, một số nghi lễ tín ngưỡng dân gian, bao gồm cả các nghi thức liên quan đến Arak, đã bị kiểm soát hoặc hạn chế. Những nghi lễ lớn, có tính tập trung đông người, đôi khi không còn được tổ chức rộng rãi như trước đây, mà phải tuân theo quy định chặt chẽ hơn.

Một số hoạt động tín ngưỡng liên quan đến Arak cũng dần bị thay thế hoặc chuyển đổi theo hướng phù hợp với các chính sách văn hóa. Ví dụ, một số địa phương đã khuyến khích việc tổ chức các nghi lễ tâm linh theo hướng kết hợp với các hoạt động văn hóa truyền thống như múa Romvong, hát Dù Kê, nhằm bảo tồn nét đẹp văn hóa mà không khuyến khích các hình thức thờ cúng mang tính mê tín. Mặc dù việc “sân khấu hóa” sẽ làm mất đi phần nào “hồn” của các hoạt động văn hóa dân gian, tuy nhiên điều này vừa giúp duy trì một phần tín ngưỡng Arak trong đời sống người Khmer, vừa đảm bảo phù hợp với chính sách quản lý tôn giáo của nhà nước.

Ảnh hưởng của truyền thống và toàn cầu hóa

Sự phát triển của truyền thông, đặc biệt là mạng xã hội và các nền tảng số, đã tạo ra một sự thay đổi lớn trong nhận thức của thế hệ trẻ Khmer về tín ngưỡng Arak. Khi có điều kiện tiếp xúc với nhiều luồng thông tin khác nhau, họ có xu hướng ít gắn bó với những tín ngưỡng truyền thống và thay vào đó là những giá trị mang tính toàn cầu hơn.

Trước đây, niềm tin vào Arak được duy trì qua các câu chuyện truyền miệng từ thế hệ này sang thế hệ khác. Tuy nhiên, ngày nay, với sự phổ biến của Internet, giới trẻ có nhiều lựa chọn hơn trong việc tiếp cận kiến thức, bao gồm cả khoa học, công nghệ, và các nền văn hóa khác nhau. Họ có thể dễ dàng tìm hiểu về các tôn giáo và hệ thống tín ngưỡng khác trên thế giới, điều này làm giảm đi sự phụ thuộc vào tín ngưỡng truyền thống của dân tộc mình.

Ngoài ra, sự lan rộng của lối sống hiện đại và ảnh hưởng của văn hóa phương Tây và một số quốc gia Đông Bắc Á cũng góp phần làm thay đổi thói quen sinh hoạt của người Khmer trẻ tuổi. Bên cạnh đó, xu hướng ảnh hưởng văn hóa nước ngoài thông qua tác phẩm điện ảnh và âm nhạc gây ra những tác động mạnh mẽ đến giới trẻ Khmer hiện nay như trường hợp ảnh hưởng của văn hóa Hàn Quốc, Trung Quốc, Thái Lan và Đài Loan. Tâm lý chung của giới trẻ Khmer là họ rất yêu thích điện ảnh, âm nhạc và thời trang. Điều này khiến cho họ dễ dàng bắt gặp sự phù hợp ở các sản phẩm công nghiệp văn hóa của các quốc gia nói trên. Hệ quả của sự ảnh hưởng văn hóa ngoại sinh đã làm biến đổi nhận thức của giới trẻ Khmer, họ có xu hướng thụ hưởng văn hóa bằng hoạt động giải

trí hiện đại như xem phim, xem biểu diễn âm nhạc, đi du lịch và chơi thể thao hơn là tham gia vào các lễ cúng Arak theo nghi thức truyền thống. Điều này dẫn đến sự suy giảm tự nhiên của tín ngưỡng Arak trong đời sống hàng ngày của người Khmer Nam Bộ.

Ví dụ, trong quá khứ, nhiều gia đình Khmer thường tổ chức lễ cúng Arak vào những dịp quan trọng như lễ hội Ok Om Bok, Tết Chol Chnam Thmay. Nhưng ngày nay, nhiều gia đình trẻ không còn duy trì nghi thức này, thay vào đó, họ có xu hướng tổ chức tiệc tùng theo phong cách hiện đại hoặc tham gia các sự kiện cộng đồng mang tính giải trí hơn là tín ngưỡng. Nhìn chung, các chính sách tôn giáo, văn hóa cùng với sự phát triển của truyền thông và toàn cầu hóa đã góp phần làm thay đổi tín ngưỡng Arak theo hướng hiện đại hơn. Sự suy giảm của những nghi thức truyền thống phản ánh sự thích nghi của người Khmer trước những biến đổi của xã hội đương đại.

Xu hướng biến đổi của tín ngưỡng Arak

Có thể nói, tín ngưỡng Arak của người Khmer Nam Bộ đang đứng trước nguy cơ mai một, song cũng là một lĩnh vực giàu tiềm năng cần nghiên cứu. Việc tìm hiểu sâu sắc xu hướng biến đổi của Arak không chỉ giúp nhận diện đặc điểm văn hóa của người Khmer Nam Bộ hiện nay mà còn góp phần bảo tồn một di sản văn hóa dân gian độc đáo. Các hướng nghiên cứu mở rộng như so sánh liên tộc người, nghiên cứu giới trẻ, mối quan hệ với Phật giáo, sự giao thoa giữa văn hóa truyền thống và bối cảnh xã hội hiện đại cần được chú ý. Dưới đây là một phân tích tổng hợp không chỉ nêu rõ các xu hướng biến đổi mà còn đưa ra một số hướng đề xuất nghiên cứu mở.

Tái cấu trúc và thích nghi với bối cảnh mới

Hội nhập với Phật giáo Nam Tông: Trong bối cảnh Phật giáo Nam Tông (Theravāda) có vai trò trung tâm trong đời sống tín ngưỡng của người Khmer Nam Bộ, tín ngưỡng Arak đã có sự thích nghi để duy trì trong điều kiện mới. Một số nghi lễ truyền thống vốn dành riêng cho Arak nay được tích hợp vào các nghi thức Phật giáo. Chẳng hạn, thay vì tổ chức các buổi cúng riêng cho Arak theo nghi thức cổ truyền, nhiều gia đình Khmer chọn cách thực hiện nghi lễ cúng tổ tiên hoặc cầu an trong chùa, với sự hướng dẫn của các sư sãi. Điều này giúp tín ngưỡng Arak duy trì một cách mềm dẻo trong cộng đồng, vừa phù hợp với niềm tin Phật giáo vừa không bị triệt tiêu hoàn toàn.

Biến đổi vai trò của thầy cúng: Thầy cúng (Achar, Rup Arak) từng đóng vai trò trung gian quan trọng giữa con người và thế giới linh hồn, trong đó có các vị Arak. Tuy nhiên, trong xã hội hiện đại, chức năng của họ

không chỉ giới hạn trong việc thực hành các nghi lễ mà còn mở rộng sang lĩnh vực cổ vấn tâm linh và tư vấn xã hội. Nhiều thầy cúng ngày nay đóng vai trò hướng dẫn tâm lý, giúp người dân giải quyết những khó khăn trong cuộc sống như bệnh tật, xung đột gia đình hay vấn đề kinh tế. Thậm chí, một số thầy cúng còn kết hợp cả các yếu tố Phật giáo như giảng giải về nhân quả, nghiệp báo để tăng tính thuyết phục và phù hợp với bối cảnh hiện đại.

Cá nhân hóa tín ngưỡng Arak

Trong quá khứ, tín ngưỡng Arak có tính cộng đồng cao, với các nghi lễ thường được tổ chức tập trung ở làng hoặc trong đại gia đình. Người dân thường mời cả cộng đồng tham gia các buổi cúng tế nhằm thể hiện lòng thành kính với Arak và cầu mong sự bảo hộ từ các linh hồn tổ tiên. Tuy nhiên, trong xã hội hiện đại, với sự thay đổi về cơ cấu gia đình và lối sống, nhiều người Khmer có xu hướng thực hành tín ngưỡng này theo cách cá nhân hơn.

Ví dụ, thay vì tổ chức các buổi lễ lớn, nhiều gia đình Khmer hiện nay chỉ lập bàn thờ nhỏ trong nhà để thờ cúng Arak và tổ tiên một cách đơn giản, thường chỉ với nhang, đèn và một số lễ vật tượng trưng. Một số cá nhân thậm chí tự thực hành các nghi lễ nhỏ như khấn vái, cầu xin mà không cần sự hướng dẫn của thầy cúng. Xu hướng này phản ánh sự linh hoạt của tín ngưỡng Arak trong bối cảnh hiện đại, khi nó không còn phụ thuộc quá nhiều vào cấu trúc cộng đồng mà trở thành một niềm tin mang tính cá nhân hóa.

Thương mại hóa tín ngưỡng Arak

Tăng cường yếu tố thương mại: Với sự phát triển của nền kinh tế thị trường và nhu cầu tâm linh trong xã hội, tín ngưỡng Arak cũng chịu ảnh hưởng bởi xu hướng thương mại hóa. Một số người lợi dụng niềm tin vào Arak để kinh doanh, chẳng hạn bán bùa chú, vật phẩm tâm linh hoặc tổ chức các nghi lễ cúng bái với mức phí cao. Ở một số địa phương, các nghi lễ cúng Arak đã trở thành dịch vụ có giá cả cố định, từ việc mời thầy cúng đến việc chuẩn bị lễ vật.

Ví dụ, tại một số chợ truyền thống của người Khmer ở Sóc Trăng và Trà Vinh, có thể dễ dàng bắt gặp các gian hàng bán bùa hộ mệnh, tượng Arak, hoặc các loại thảo dược được cho là có khả năng xua đuổi tà ma. Một số thầy cúng cũng tận dụng xu hướng này để mở rộng hoạt động của mình, cung cấp các gói dịch vụ như giải hạn, cầu an với mức giá cụ thể. Điều này cho thấy tín ngưỡng Arak không chỉ là một truyền thống tâm linh mà còn trở thành một phần của thị trường dịch vụ tâm linh hiện đại.

Sự phổ biến của du lịch văn hóa: Bên cạnh đó, một số địa phương đã khai thác tín ngưỡng Arak như một sản

phẩm du lịch nhằm thu hút khách tham quan. Một số lễ hội có liên quan đến Arak, như lễ Cầu an hay lễ cúng Arak gia đình, được quảng bá như một nét đặc sắc của văn hóa Khmer, giúp thu hút du khách và mang lại lợi ích kinh tế cho cộng đồng. Các hoạt động này không chỉ giúp bảo tồn tín ngưỡng Arak mà còn góp phần tạo thêm thu nhập cho người dân địa phương.

Phục hồi và duy trì tín ngưỡng Arak thông qua văn hóa dân gian

Bảo tồn qua nghệ thuật truyền thống: Mặc dù chịu nhiều tác động từ hiện đại hóa, một số yếu tố của tín ngưỡng Arak vẫn được bảo tồn và phát huy thông qua các hình thức nghệ thuật dân gian. Trong đó, các loại hình sân khấu truyền thống của người Khmer như *Dù Kê* (một loại hình kịch hát Khmer) hay *Rô băm* (múa cung đình Khmer) vẫn thường lồng ghép các câu chuyện liên quan đến Arak, thể hiện qua hình ảnh linh hồn tổ tiên, các vị thần bảo hộ hoặc những nghi lễ cúng Arak trong cộng đồng. Ví dụ, một số vở kịch *Dù Kê* phản ánh mối quan hệ giữa con người và thế giới tâm linh, trong đó Arak xuất hiện như những linh hồn có thể ban phước hoặc trừng phạt tùy theo hành động của con người. Điều này giúp các thế hệ trẻ người Khmer hiểu biết hơn về tín ngưỡng truyền thống của dân tộc mình, ngay cả khi họ không trực tiếp tham gia vào các nghi lễ cúng Arak.

Sử dụng công nghệ để lưu giữ tín ngưỡng: Trong thời đại công nghệ số, nhiều nỗ lực đang được thực hiện nhằm lưu giữ và truyền bá tín ngưỡng Arak. Một số cá nhân và tổ chức văn hóa đang tiến hành số hóa các tài liệu về tín ngưỡng Arak, bao gồm việc thu thập câu chuyện dân gian, ghi chép lại các nghi lễ truyền thống và lưu trữ hình ảnh, video về các nghi thức cúng Arak. Chẳng hạn, tại một số chùa Khmer ở Sóc Trăng và Bạc Liêu, các nhà nghiên cứu đã hợp tác với cộng đồng để ghi lại những nghi lễ truyền thống liên quan đến Arak, nhằm bảo tồn và phổ biến kiến thức cho thế hệ sau. Một số nhóm cộng đồng trên mạng xã hội cũng đã được lập ra để thảo luận về tín ngưỡng Arak, chia sẻ tài liệu và kinh nghiệm thực hành tín ngưỡng.

THẢO LUẬN

Tín ngưỡng Arak của người Khmer Nam Bộ không biến mất mà đang trải qua quá trình tái cấu trúc và thích nghi với bối cảnh xã hội hiện đại. Sự biến đổi này không chỉ chịu tác động từ các yếu tố bên ngoài như chính sách, khoa học, toàn cầu hóa mà còn phản ánh sự điều chỉnh nội tại trong hệ thống tín ngưỡng để phù hợp với nhu cầu tâm linh của cộng đồng. Trong một số trường hợp, Arak bị suy giảm tầm quan trọng trong đời sống tôn giáo, nhưng ở khía cạnh khác, nó

vẫn tồn tại dưới những hình thức mới, chẳng hạn tích hợp vào Phật giáo Nam Tông hoặc cá nhân hóa trong phạm vi gia đình.

Sự biến đổi của Arak cũng không diễn ra đồng đều trong cộng đồng Khmer Nam Bộ. Những vùng nông thôn, nơi còn duy trì chặt chẽ các thiết chế cộng đồng truyền thống, vẫn giữ được nhiều thực hành tín ngưỡng Arak hơn so với khu vực đô thị, nơi người Khmer bị cuốn vào lối sống hiện đại và ít tham gia vào các nghi lễ cúng bái. Điều này cho thấy rằng, tín ngưỡng Arak không mất đi mà đang chuyển hóa theo nhiều hướng khác nhau tùy vào điều kiện cụ thể của từng khu vực.

Sự biến đổi của tín ngưỡng Arak là một quá trình phức tạp, phản ánh những thay đổi lớn trong đời sống xã hội, kinh tế và tôn giáo của người Khmer Nam Bộ. Trong tương lai, việc nghiên cứu sâu hơn về tác động của các yếu tố kinh tế, chính trị và văn hóa đối với sự biến đổi của Arak sẽ giúp các nhà nghiên cứu hiểu rõ hơn về sự thích nghi và phát triển của các tín ngưỡng dân gian trong bối cảnh hiện đại.

KẾT LUẬN

Sự biến đổi của tín ngưỡng Arak trong cộng đồng người Khmer Nam Bộ là một quá trình tất yếu, phản ánh những thay đổi lớn về kinh tế, xã hội và văn hóa trong thời đại hiện nay. Dưới tác động của đô thị hóa, khoa học, chính sách quản lý tín ngưỡng và sự lan tỏa của Phật giáo Theravāda, Arak không còn giữ vị trí trung tâm trong đời sống tâm linh của cộng đồng Khmer như trước đây. Tuy nhiên, tín ngưỡng này không biến mất mà đang chuyển hóa để thích nghi với bối cảnh mới.

Những thay đổi trong tín ngưỡng Arak có thể được nhìn nhận theo nhiều hướng khác nhau. Một mặt, một số thực hành truyền thống đang dần mai một, chẳng hạn các nghi lễ chữa bệnh bằng cúng tế hoặc vai trò quan trọng của các thầy cúng (Achar, bà đồng) trong cộng đồng. Mặt khác, một số yếu tố của tín ngưỡng Arak vẫn tiếp tục tồn tại thông qua sự tích hợp vào Phật giáo Theravāda, sự cá nhân hóa trong thực hành tín ngưỡng và thậm chí là sự thương mại hóa dưới dạng dịch vụ tâm linh và du lịch văn hóa. Nhìn chung, sự biến đổi của tín ngưỡng Arak phản ánh một xu hướng phổ biến trong nhiều cộng đồng dân tộc thiểu số trên thế giới: các tín ngưỡng dân gian không hoàn toàn biến mất mà tái cấu trúc để phù

hợp với điều kiện xã hội và nhu cầu tâm linh của con người. Điều này cho thấy tính linh hoạt và khả năng thích ứng của văn hóa Khmer trong dòng chảy hiện đại hóa và toàn cầu hóa.

Nghiên cứu về sự biến đổi của tín ngưỡng Arak không chỉ giúp làm sáng tỏ quá trình vận động và điều chỉnh của một tín ngưỡng dân gian cụ thể mà còn cung cấp góc nhìn sâu sắc về cách các hệ thống tín ngưỡng truyền thống có thể tồn tại và phát triển trong một thế giới đang thay đổi. Trong tương lai, cần có thêm những nghiên cứu chuyên sâu hơn để đánh giá tác động dài hạn của các xu hướng này, cũng như tìm ra các giải pháp bảo tồn những giá trị văn hóa truyền thống mà tín ngưỡng Arak mang lại trong đời sống người Khmer Nam Bộ.

DANH MỤC TỪ VIẾT TẮT

Bài viết không có từ viết tắt.

LỜI CẢM ƠN

Nghiên cứu được tài trợ bởi Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh trong khuôn khổ đề tài mã số B2023-18b-07.

XUNG ĐỘT LỢI ÍCH

Bản thảo này không có xung đột lợi ích.

ĐÓNG GÓP CỦA TÁC GIẢ

Tác giả là người duy nhất thực hiện bài viết này bao gồm thu thập và phân tích dữ liệu cũng như viết và hoàn thiện bản thảo bài viết.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Caroline MC. Briefing Paper on the Health Situation of Indigenous people Ratanakiri Province, Cambodia. Economic and Social Council Permanent Forum on Indigenous Issues Third Session. 2004.
2. Đào Thị Hồ Phương, Luận văn Thạc sĩ Văn hóa học. Tục thờ Neak Ta của người Khmer ở Tây Nam Bộ (so sánh với tín ngưỡng thờ Thành hoàng). TP.HCM: Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, ĐHQG-HCM; 2011.
3. Hương L. Người Việt gốc Miên. NXB Văn Đàn; 1969.
4. Guillou AY. An Alternative Memory of the Khmer Rouge Genocide: The Dead of the Mass Grave and the Land Guardian Spirite (Neak Ta). South East Asia Research (SOSS, London). 2012;20(2). Available from: <https://doi.org/10.5367/sear.2012.0102>.
5. Khoa Nhân học, Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, ĐHQG-HCM. Nhân học đại cương. TP.HCM: NXB Đại học Quốc gia TP.HCM; 2013.
6. Nhung NTN, et al.. Đề tài nghiên cứu Khoa học cấp trường. Tục thờ Arak của người Khmer tỉnh Trà Vinh. TP.HCM: Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, ĐHQG-HCM; 2018.

The Arak Worshipped Cult Changes in The Ethnic Khmer in Southern Vietnam: The Causes and Trends

Ngo Thanh An *

Use your smartphone to scan this QR code and download this article

ABSTRACT

The Arak belief holds a crucial place in the cultural and spiritual life of the ethnic Khmer in Southern Vietnam. The practice of Arak worshipping cult reflects the matriarchal system impacted into the Khmer society, as rituals are traditionally carried out by a woman medium representing a clan lineage. Arak serves as a mediumship for fulfilling the spiritual needs of the ethnic Khmer basing on spirit possession, divination, blessings, and healing.

In contemporary Vietnamese society, however, the Arak has undergone profound transformations due to the impact of urbanization, advancements in science and technology, government regulations on religious practices, and the growing influence of Theravāda Buddhism. This paper examines the causes behind these transformations and explores the adaptive trends of this folk belief within modern society.

The research findings indicate that while certain traditional practices are gradually fading over time, the Arak persists through various restructuring forms. These include the integration with Theravāda Buddhism—seeking spiritual support from the religion—, the personalization of rituals within family settings, and the commercialization of fortune-telling services by Arak practitioners. These changes highlight the resilience of the Arak belief and the adaptability of the Khmer culture in the face of modernization.

Key words: Arak, the ethnic Khmer in Southern Vietnam, religious transformation

University of Social Sciences and Humanities, VNU-HCM, Vietnam

Correspondence

Ngo Thanh An, University of Social Sciences and Humanities, VNU-HCM, Vietnam

Email: thanhan@hcmussh.edu.vn

History

- Received: 05-03-2025
- Revised: 14-08-2025
- Accepted: 26-12-2025
- Published Online: x

DOI : x

Copyright

© VNUHCM Press. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International license.

Cite this article : N T A. The Arak Worshipped Cult Changes in The Ethnic Khmer in Southern Vietnam: the Causes and Trends. *Sci. Tech. Dev. J. - Soc. Sci. Hum.* 2025; x(x):x-x.